

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Z OBSAHU: PODOBA, Juraj: Dve tváre etnického konfliktu
v postkomunistickej Európe
POPELKOVÁ, Katarína: Etnologické aspekty štúdia
rodiny vo vinohradníckom prostredí
VRZGULOVÁ, Monika: Pozície a roly žien
v živnostníckych/podnikateľských rodinách,
zachytené v ich interpretáciach životných príbehov
JENČOVÁ, Irena: Vybrané teoretické prístupy
k štúdiu lásky a partnerských vzťahov
FALŤANOVÁ, Lubica: Význam obchodu v živote
mesta v kontexte súčasných zmien

Na obálke:

Prvá strana: *Vínna etiketa Jána Belicu z Orešian. Obrázok zo štúdie K. Novákovej: Počiatky dedinského turizmu na Slovensku (Slovenský národopis 4/2004).*

Preklady: *autori textov, Tatiana Bužeková*

Dear reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P.O. Box 57, Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.sappress.sk> <http://www.etnologia.sk>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Lubica Droppová, Gyivicsán Anna (MR), Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR)

*Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach:
MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings.*

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- P o d o b a Juraj: Dve tváre etnického konfliktu v postkomunistickej Európe.....
P o p e l k o v á Katarína: Etnologické aspekty štúdia rodiny vo vinohradníckom prostredí.....
V r z g u l o v á Monika: Pozície a roly žien v živnostníckych/podnikateľských rodinách, zachytené v ich interpretáciach životných príbehov.....

419 Konferencia „História žien“ v rôzii Aspektu

(Marta B o t f k o v á)..... 520

- Študentský seminár "Terénny výskum očami študentov" (Matej M o n c o l).....
Stopäťdesiat rokov od narodenia Sama Cambala (Katarína Ž e ď u c h o v á).....

443 522

Stopäťdesiat rokov od narodenia Sama Cambala (Katarína Ž e ď u c h o v á)..... 524

MATERIÁLY

- J e n ď o v á Irena: Vybrané teoretické prístupy k štúdiu lásky a partnerských vzťahov.....
F a l t a n o v á Lubica: Význam obchodu v živote mesta v kontexte súčasných zmien.....

455 RECENZIE - ANOTÁCIE

Štefan Šutaj (ed.): Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty (Sandra K r a l j)..... 527

- 466 Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov (Rastislava S t o l i č n á)..... 528

Jana Pospíšilová, Eva Krekovičová (eds.): Od pohádky k fáme (Zuzana P a n c z o v á).....

529

- 481 Almanach k 60. výročí Ústavu evropskej etnologie Filozofické fakulty Masarykovej Univerzity 1945-2005 (Juraj P o d o b a).....

530

- Soňa Kovačevičová jubiluje (Rastislava S t o l i č n á – Peter S l a v k o v s k ý).....

501 Magdalena Beranová: Jídlo a pití v pravěku a ve středověku (Judit H r d á)..... 532

- Zdravica Božene Filovej k životnému jubileu (Gabriela K i l i á n o v á).....

503 Miloš Tomandl: Tradiční lidová kultura v pracích pražské etnografické školy (Oldřich K a š p a r)..... 534

- Nezabúdame na Margitu Méryovú... (Mojmír B e n ž a).....

506 Hans Christian Andersen: Rozprávka môjho života bez príkras (Gabriela K i l i á n o v á)..... 535

- Zdravica prvej profesorke etnológie (Kornélia J a k u b í k o v á).....

508 Marek Jakoubek – Zdeněk R. Nešpor – Tomáš Hirt (eds.): Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova (Petr J a n e ě e k).... 536

- Seminár "Neroľnícka rodina na Slovensku" (Kornélia J a k u b í k o v á).....

510

- Nezabúdame na Margitu Méryovú... (Mojmír B e n ž a).....

511

- Zdravica prvej profesorke etnológie (Kornélia J a k u b í k o v á).....

512

- Seminár „Židovská komunita po roku 1945“ (Ivica B u m o v á).....

513

- Seminár „Sociálne etnografie“ (Dušan K a d l e c í k).....

514

- Vedecká konferencia „Reflexia globalizácie v lokálnom spoločenstve“ (Dušan K a d l e c í k).....

515

- Seminár „Migrácie-diverzita-identita“ (Dušan K a d l e c í k).....

516

- Seminár „Múzeum a etnograf“ X. (Milan C h le b a n a).....

517

- Etnofilm Čadca 2006 (Zuzana B e ď u š k o v á).....

CONTENTS

STUDIES

P o d o b a, Juraj: Two faces of ethnic conflict in postcommunist Europe.....	419
P o p e l k o v á, Katarína: Ethnological aspects of the study of family in the wine-growing environment.....	443
V r z g u l o v á, Monika: Position and roles of women in families of entrepreneurs as narrated in their personal life histories...	455

MATERIALS

J e n č o v á, Irena: Selected theoretical approaches towards the study of love and partnership.....	466
F a l f a n o v á, Lubica: Importance of trade in the city-life in the context of recent changes.....	481

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

An obituary for Richard Jeřábek (Miroslav Válik a).....	497
Jubilee of Soňa Kovačevičová (Rastislav Toličná – Peter Slávko vský).....	501
Jubilee of Božena Filová (Gabriela Kiliánová).....	503
Jubilee of Margita Méryová (Mojmír Benža).....	506
Jubilee of Viera Feglová (Kornélia Jakubíková).....	508
Workshop "Non-farmer family in Slovakia" (Kornélia Jakubíková).....	510
Workshop „Jewish community after the year 1945“ (Ivica Bumová).....	511
Workshop „Migration-diversity-identity“ (Dušan Kadlecík).....	512
Scientific conference „Reflection of globalisation in the local society“ (Dušan Kadlecík).....	514
Seminary „Museum and ethnograph“ X. (Milan Chlebana).....	516
Ethnofilm Čadca 2006 (Zuzana Beňušková).....	517
Aspect's Conference „Histories of women“ (Marta Botíková).....	520
Student seminary "From the student's point of view" (Matej Moncetl).....	522
150-years from the birth of Samo Cambl (Katarína Ženuchová).....	524
BOOKREVIEWS – ANNOTATIONS	527

**ETNOLOGICKÉ ASPEKTY ŠTÚDIA RODINY
VO VINOHRADNÍCKOM PROSTREDÍ
(Modra, prvá polovica 20. storočia)¹**

KATARÍNA POPELKOVÁ

*PhDr. Katarína Popelková, CSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova
19, 813 64 Bratislava, Slovakia, katarina.popelkova@savba.sk*

The study characterizes several signs of the wine-growing family at the town of Modra in the Little-Carpathian wine-growing area in the southwest of Slovakia. The ethnological interpretation of these signs is carried out by means of social functions performed by the family in the first half of the 20th century. The starting point is the economically transitory and socially ambivalent character of family given by the historical development and acquired cultural signs of wine-growing at town, which, as a branch of economy, appeared between rural agriculture and town crafts. The wine-growing family is not examined as an isolated element; the analysis is based on the study of wine-growers as a specific group. What is of importance for the study of the family is to identify both the family position and dynamism of functions it has in an urban social environment. Since the Slovak ethnology does not dispose of a sufficient number of relevant specific signs in order to define a position of the family of wine-growers as a single, particular family type, the writer claims that the term "family in the wine-growing urban area" is more appropriate. The empiric material used by the writer in her study is represented by the biographical interviews and study in the archives in 1997-2003.

Kľúčové slová: etnologické štúdium rodiny, mestské vinohradníctvo, vinohradnícky spolok, malokarpatský región

Key words: ethnological study of the family, wine-growing in town, an association of wine-growers, the Little Carpathian region

Historické aspekty vývoja vinohradníctva

Pestovanie viniča a výroba vína sú na Slovensku písomnými prameňmi doložené začiatkom 11. storočia. Ich vývoj na našom území nevykazuje v stredoeurópskom meradle výrazné špecifiká. Podobne ako v susedných krajinách, aj tu sa v minulosti pestoval vinič na oveľa rozsiahlejšom území, avšak koncom stredoveku nastáva plošné pustnutie vinohradov a ich obmedzenie na regióny, kde je táto činnosť známa dodnes.² V oblasti Malých Karpát, na ktorú sa sústreduje táto štúdia, bol rozvoj a kontinuita vinohradníctva podmienená jednak priaznivými prírodnými podmienkami, jednak opakoványmi stredovekými nemeckými kolonizáciemi tohto územia.

V rámci uhorského feudálneho poľnohospodárstva tvorilo vinohradníctvo výnimku, pretože sa priamo riadilo zákonom trhu a realizovalo sa v peniazoch. Bolo významným zdrojom finančného príjmu feudálnych panstiev a miest, u poddaných sa tiež neorientovalo primárne na reprodukciu pestovateľov a plnenie feudálnych dávok, ale na predaj. V tomto odvetví mala námezdňá práca prevahu nad robotou v rámci robotných povinností a z produkcie vína plynul peňažný príjem nielen majiteľom viníc, ale aj mnohým nemajetným obyvateľom dedín a miest, ktorí pracovali ako námezdňá sila. Odbornosť i manuálna práca, ale tiež právny rámec priblížili vinohradníctvo k remeslu.³

Väčšina vinohradníkov, hoci aj z radosť poddaných, bola de facto majiteľom pôdy, na ktorej pracovali, a vo svojom dispozičnom práve sa neodlišovali od mešťanov. Kedže vinohradníctvo nemalo samozásobiteľský charakter, odlišilo sa toto odvetvie výrazne od feudálneho rolnictva a vinohradníci sa vo svojom postavení viac priblížili mešťanom (obchodníkom či remeselníkom).⁴ Spoločné znaky vinohradníkov a mešťanov tvorila aj spotrebiteľská závislosť od trhu (prosperitu ovplyvňuje dopyt po produkte a rast či pokles cien – ak cena vína opakovane viac rokov za sebou nedosiahne úroveň pokrývajúcu výrobné náklady, vinohradník sa obrábania vinohradu vzdáva) a odkázanosť na nákup potravín a výrobkov, ktoré potrebovali vinohradníci na obrábanie, ochranu, zber, výrobu a uskladnenie produktu. Majitelia vinohradníckej pôdy boli v jednotlivých lokalitách združení do spoločenstiev reprezentovaných funkcionárm, riadili sa osobitným zvykovým právom a navonok vystupovali ako legitímná právnická osoba. Vinohradnícke cechy (známe v 15. stor. napr. v Bratislave, Pezinku či Skalici) mali podobné štatúty ako cechy remeselníkov a práca na každej viničnej časti chotára bola organizovaná podľa zásad podobných cehových organizáciám.

Feudálnej vrchnosti plynuli z vinohradníckej pôdy vysoké zisky v podobe feudálnych dávok, preto odvetvie podporovala. Tomu zodpovedala i majetkovoprávna prax vo vzťahu k vinohradom: držiteľ, ktorý pôdu zúrodnil svojou prácou, mal k vinici prakticky neobmedzené dispozičné právo, a aj zemepán mu ju mohol odobrať iba za peňažnú náhradu. Vinohrady sa mohli dediť, predávať i kupovať, podstatné bolo zachovať výnos a odovzdanie jeho podielu v podobe stanovených naturálnych a peňažných dávok. Kým nehrozilo, že vino-hrad spustne v dôsledku zanedbávania starostlivosti, do majetkových práv poddaných alebo mešťanov sa v mestách ani na dedinách nezasahovalo.

Vývoj stredovekého vinohradníctva sa v 13. storočí dostáva do úzkeho vzťahu s ťažbou rúd a baníctvom, pretože rozvoj banskej výroby v horských oblastiach stredného Slovenska sa vtedy stal podnetom na rozvoj peňažného hospodárstva. Nárast počtu a koncentrácia obyvateľstva v rozvíjajúcich sa oblastiach vyvolal prudký rozvoj výroby vína a jeho vyvážanie z miest produkcie na miesto konzumácie. V tomto období narástol rozsah pôdy vysadenej viničom i počet sídel s mestskými privilégiami. Mešťania chránení výsadami a disponujúci peniazmi sa začali orientovať na obchod s vínom. Preto možno 13. storočie

v hospodárskych dejinách Uhorska považovať za medzník, keď sa vinohradníctvo takmer na celom území dnešného Slovenska, kde boli dostatočne vyhovujúce prírodné podmienky, stalo významnou súčasťou ekonomiky. Popri feudáloch a ich poddaných sa do jeho rozvoja zapojilo ako nový dynamický element meštanstvo.

Vzostupný rozvojový trend prešiel okolo roku 1600 do úpadku, ktorý bol výsledkom viacerých nepriaznivých faktorov - o. i. tiež ekonomickej dopadu rozličných vojnových udalostí v krajinе. Ďalšími bolo upevňovanie feudalnej závislosti v Uhorsku a nárast zemepanských dávok. Predovšetkým v severnejších, chladnejších oblastiach, a tiež v neprivilegovaných sídlach začala rentabilita výroby vína výrazne klesať, čo bolo najväčnejšou príčinou opúšťania viníc a postupného posunu hranice ich výskytu na našom území smerom na juh. Na juhu a juhozápade krajinu, kde neboli pokles viničných plôch a významu vinohradníctva taký razantný, sa stagnácia prejavila predovšetkým poklesom rentability malých vinohradníkov z radov poddaných. Výroba vína sa začala sústredovať stále viac v rukách bohatých mešfanov, ktorí na obrábanie viníc využívali početné námezdne sily z radov bezzemkov a drobných vinohradníkov (KAZIMÍR 1986: 152 a n.).

Malokarpatské vinohradníctvo vďačí za svoj rozvoj predovšetkým mešfanom z Bratislavы a Trnavy, ktorí už v 13. storočí, chránení privilégiami obyvateľov kráľovských miest, mohli slobodne kupovať a vlastniť vinice vo viacerých lokalitách, vyrábať víno a obchodovať s ním. Práve ich aktivity podnietili na území siahajúcom od Bratislavы po Smolenice, ktoré aj dnes tvorí ucelený vinohradnícky región, razantný nárast významu vinohradníctva ako rozvojového faktora. Jeho jednoznačne komerčný aspekt, tvorený speňažením vína na trhoch doma i v zahraničí, pomohol postupne získať najvyššie mestské privilégiá aj ďalším tunajším vinohradníckym sídlam - Modra, Pezinok a Svätý Jur. Pre emancipujúce sa meštanstvo to znamenalo nárast podnikateľských možností, pre pestovanie hrozna a produkciu vína kvantitatívny i kvalitatívny rozvoj (KAZIMÍR 1986: 116 a n.).

Feudálne mestské vinohradníctvo jednoznačnou orientáciou na trh a zisk vnášalo do ekonomiky peňažné vztahy a kapitalizovalo podnikanie, stalo sa bázou sformovania silnej vrstvy slobodného meštanstva a bohatého patriciátu. Potrebou početnej námezdnej sily prispievalo k vysokému zastúpeniu najnižšej sociálnej triedy medzi mestským obyvateľstvom. V tomto zmysle bolo pre územie Slovenska (rovako ako baníctvo) jedným z momentov sociálnej modernizácie. V historicko-komparatívnom zmysle sú vinohradnícke mestá na Slovensku pre obdobie neskorého feudalizmu typickým reprezentantom kvality stredoeurópskej urbanity (okrem „klasických“ sociologických definičných znakov mestskosti a triednej štruktúry s rozvinutou špecializovanou strednou vrstvou, malým zastúpením bohatých a rozsiahľou triedou námezdne pracujúcich a nemajetných, sú jej znakmi tiež multietnicita a viackonfesionálnosť).

Malokarpatské mestá môžeme sledovať z etnologického hľadiska ako mestá vinohradnícke aj po období najväčšieho rozmachu odvetvia a strate jeho niekdajšieho nadlokálneho a nadregionálneho ekonomickej významu. Umožňuje to nielen fakt, že sa tu od obdobia raného stredoveku vinohradníctvo objavuje medzi spôsobmi obživy, ale aj preto, že si medzi charakteristikami lokálnej ekonomiky, sociálnej stratifikácie a každodennej kultúry obyvateľstva kontinuálne udržiavalo silnú pozíciu až do polovice 20. storočia.⁵

Aj keď od 17. storočia postupne strácalo predošlý medzinárodný rozmer, jeho lokálny význam neklesal. Keď v 2. polovici 19. storočia v hospodárstve dnešného územia Slovenska nastupuje uhorský kapitalizmus a s ním zmena triednej štruktúry a ekonomických i právnych rámcov podnikania, vinohradnícke odvetvie malo už za sebou obdobie najväčšieho rozmachu a prežívalo úpadkovú fázu. Vlny zámorského vystahovalectva, proletarizácia mestského

obyvateľstva i choroba viniča spôsobili, že skupina vinohradníkov v malokarpatských mestách sa na prelome 19. a 20. storočia početne rozšírila a majetkovo hlboko diferencovala. Technická modernizácia a obchodná prosperita zaostávajúceho, na ručnú prácu odkázaného extenzívneho odvetvia sa v podmienkach liberálnej ekonomiky Československej republiky (1918-1939) stala iba ilúziou. Každodenný život vinohradníkov, žijúcich zo zisku svojho podnikania, sa premenil na úporný boj o odbyt produktu, proti znižovaniu výkupných cien vo velkoobchode a dovozu lacných vín zo zahraničia. V ostrej konkurencii na trhu prosperovala stále menšia skupina veľkovinohradníkov, malí a strední vlastníci viníc zakladali družtvá, ktoré vykupovali od nich víno a dobre načasovaným predajom sa pokúšali konkurowať velkoobchodníkom.

Pokles významu a ekonomickej sily malokarpatského vinohradníctva na prelome storočí možno z druhej strany sledovať aj ako mobilizačný faktor industriálneho rozvoja okolia dnešnej metropoly Bratislava. Územie totiž disponovalo v momente nástupu priemyselného rozvoja historicky sformovaným a iba sezónne viazaným veľkým počtom vinohradníckeho robotníctva, ktoré s pokračujúcim poklesom významu v regióne a pomalým nástupom mechanizácie v tomto odvetví presunulo svoju námeznú silu do rozmáhajúceho sa stavebníctva a priemyslu.⁶

Hoci z hľadiska nadlokálnych ekonomických a obchodných vzťahov mestské vinohradníctvo na Slovensku v prvej polovici 20. storočia stagnovalo, etnologické výskumy ukazujú, že jeho reprezentanti, orientovaní na zisk a živiaci svoje rodiny iba z predaja vína, si udržali v lokálnom spoločenstve vysokú prestíž, ktorá storočia prislúchala slobodným „pánom vinohradníkom“. Skupina zachovávala aj napriek majetkovej, konfesionálnej i etnickej diferenciácii tiež vysoký stupeň pragmatickej súdržnosti.

Klasifikácia rodiny vo vinohradníckom prostredí

Popisovať a klasifikovať rodinu mestského vinohradníka ako neroľnícku je z hľadiska historiografie, hospodárskych dejín i sociografických poznatkov o území Slovenska v období prvej polovice 20. storočia problematické. Takmer rovnako problematické by však bolo hovoriť v tomto prípade o rodine rolnickej - pretože skíbením výrobnej a obchodnej činnosti sa vinohradníctvo - historicky ako odvetvie sice viazané s pôdou, ale organizáciou výroby, hospodárskymi výsledkami, právnym zaradením a orientovaním na trh – priblížilo skôr k živnostníctvu (KAHOUNOVÁ 1960: 12). V období, na ktoré je zameraná pozornosť tohto príspevku, niet pre všeobecné a jednoznačné vymedzenie takejto rodiny v zmysle právnej či ekonomickej jednotky, rezidenčných charakteristík ani sociálnej funkcie nielen dostatok kvantitatívnych výskumov, ale pre etnológiu ani legitímných kritérií.

Syntetické spracovanie problematiky rodiny v našej disciplíne (BOTÍKOVÁ a kol. 1997) zohľadňuje pri vymedzovaní rodinných foriem na Slovensku niektoré funkčné charakteristiky spojené s rodinou vinohradníkov, ako samostatný typ ju však nedefinuje. Východisk na historicky-antropologickú interpretáciu je nedostatok, chýbajú predovšetkým makroanalýzy a dôsledné historiografické výskumy.

V optike národopisu sa vinohradníctvo odráža ako jedno z tradičných zamestnaní. Vďaka výskumom zo 60.- 80. rokov 20. storočia a štúdiám Emly Kahounovej-Drábikovej máme sústredené poznatky o rekonštruovaných pracovných postupoch pri pestovaní a spracovaní hrozna na víno, zmapované a klasifikované materiálne artefakty – vinohradnícke stavby a lisy. Ona odhalila aj princípy foriem osídlenia vinohradníckych lokalít, špecifické znaky rezidencie viacerých rodín v „dlhých“ vinohradníckych domoch v okolí Bratislavы a vysvetlila ekonomicke a sociálne odlišnosti medzi mestským a dedinským typom vinohradníctva na Slovensku (KAHOUNOVÁ 1967, 1969, 1970; DRÁBIKOVÁ 1989).

Ja sama vo svojich doterajších štúdiách vychádzam z definovania historicky zakotveného mestského vinohradníctva ako pre etnológiau pracovne vymedzeného prechodného ekonomicko-kultúrneho typu. Právne rámce vinohradníctva a ekonomickej postavenie jeho predstaviteľov sú v mestách 20. storočia celkom odlišné od pôvodných feudálnych, vinohradníci podliehajú zmenám sociálnej štruktúry a politických režimov tak ako iné skupiny obyvateľstva.

Samotnú vinohradnícku rodinu ako izolovaný jav neštudujem, zaoberám sa sledovaním vinohradníkov ako skupiny, jej pozíciou a dynamikou funkcií v sociálom prostredí miest. Je diferencovaná majetkovo i sociálne, iba jej jadro, ktoré ja skúmam nástrojmi overenými na slobodných podnikateliaoch ako súčasť strednej vrstvy (VRZGULOVÁ 1997), žije z predaja vína, ale nie vždy priamo zaobchádza s pôdou, nie vždy je teda zaraditeľná ako poľnohospodárske obyvateľstvo. Širší komparatívny priestor tejto interpretácie tvorí Mitterauerom definovaný stredoeurópsky vinohradnícky ekotyp vymedzený pre obdobie neskorého feudalizmu (MITTERAUER 1986), ako aj výsledky historiografických kvantitatívnych skúmaní a sociálno-historickej prípadovej štúdie Márie Machajdíkovej o vinohradníckej rodine v meste Pezinok na začiatku 20. storočia (MACHAJDÍKOVA 2003).

Ak sa budem ďalej z etnologického pohľadu venovať charakterizovaniu niektorých znakov vinohradníckej rodiny a sociálnych funkcií, ktoré plnila v prvej polovici 20. storočia, budem teda vychádzať z jej naznačeného hospodársky „prechodného“ a sociálne ambivalentného charakteru. Pre jednoznačnosť výkladu i východísk analýzy považujem za vhodnejšie hovoriť o črtách *rodiny vo vinohradníckom prostredí mesta*.

Vinohradníci v meste Modra v prvej polovici 20. storočia

Môj výskumný prípad sa viaže na mesto Modra, jedno z kedysi bohatých malokarpatských slobodných kráľovských miest. Na začiatku 20. storočia sa asi z 5 000 tunajších obyvateľov vyše polovica pracujúcich zaoberala pestovaním viniča a dorábaním vína, ktoré uživilo takmer 3/5 z nich. Priemysel tu poskytoval obživu asi 1/5 obyvateľstva, ostatní žili z obchodu, zamestnania v zdravotníctve, úradoch a školstve, alebo v postavení poľnohospodárskeho a domáceho služobníctva (LEHOTSKÁ 1961: 101).

Vinohradníctvo v Modre nebolo iba zamestnaním, ale tvorilo v meste významný kultúrny fenomén a ekonomicky odôvodnené široké pozadie sociálnej komunikácie. Z mestských obyvateľov si preto možno všímať práve tých, ktorých hospodárska prosperita a spoločenské postavenie v societe boli priamo závislé či nepriamo spojené s vinohradníctvom ako odvetvím poľnohospodárstva. Vzhľadom na neurčitú ohraničenosť spoločenských tried a celkovo komplikovanú a menlivú situáciu v držbe pôdy na Slovensku v prvej polovici 20. storočia je rekonštruovanie a exaktné vyčlenenie takejto „skupiny“ problematické, navyše ak techniky výskumu nestavajú na podrobnom archívnom výskume lokálnych matríc a sčítaní obyvateľstva. Vychádzam zo sledovania prejavov existencie skupiny v celej škále spoločenských a ekonomických aktivít mestského obyvateľstva, zachytených v rozhovoroch realizovaných biografickou metódou a archívnym výskumom so širokým všeobecnejším záberom na život mesta. Skupinu teda vymedzujem aspoň „ideálne“ a narábam s ňou modelovo ako s pracovnou teoretickou konštrukciou. Takto ju možno využiť ako analytický nástroj aj pri skúmaní neskorších období – socializmu či postsocialistickej transformácie.

Takouto skupinou sú mestskí vinohradníci v meste Modra v období 1. pol. 20. stor. ako skupina dorábateľov a predajcov vína, pre ktorých vlastníctvo pôdy využívanej na vinohradníctvo bolo dostačujúcim zdrojom obživy. Ak sa mám pokúsiť na základe svojich výskumov túto skupinu kvantifikovať, tvorila ju asi necelá päta všetkého obyvateľstva

vtedy päťtisícovej Modry, pozostávajúca z jednotlivých rodín s výmerou vinohradníckej pôdy nad 1 ha.

Clenstvo skupiny vinohradníkov v Modre bolo diferencované majetkovo (rozličná držba rozlohy viníc od 1-5 ha znamenala aj rozdiely v rozsahu a charaktere podnikania a majetnosti rodiny), rezidenčne (najbohatšie staré vinohradnícke rodiny sídlili v domoch okolo námestia a na hlavnej ulici mesta, drobnejší vinohradníci bývali na príslahlých predmestiach), etnicky i konfesionálne (medzi vinohradníkov patrili modranskí Slováci i Nemci, evanjelici i katolíci). Jadro tejto skupiny možno v sledovanom období považovať v spoločenskej štruktúre za pokračovateľa miestnej starej strednej vrstvy a súčasť mešťianstva, resp. buržoázie. Ambivalentnosť, konzervativizmus či dynamiku hodnôt takejto skupiny určovala ich „rozpoltenosť“⁴ medzi rolnickým a podnikatelským stavom, späťosť a závislosť od rozsahu vlastníctva poľnohospodárskej pôdy a zaobchádzania s ňou a súčasne od úspechu v obchodovaní a speňažení svojho produktu. Ich ekonomickej potreby viazali na seba nevyhnutnosť využívania starých vedomostí a skúseností malokarpatského vinohradníctva, neustále vzdelávanie sa a otvorenosť novým poznatkom, ale aj zodpovednosť a opatrnosť pri narábaní s rodinným majetkom, zároveň odvahu a riskovanie na trhu a pri investíciách.

Rodina a pestovanie viniča

Vinohradníctvo ako poľnohospodárske odvetvie bolo v Modre na začiatku 20. storočia extenzívnym, na takmer celoročnú ručnú prácu odkázaným odvetvím.⁷ Zavádzaniu mechanizmov, ktoré sa tu objavili až v období 2. svetovej vojny, bránili husté výsadby, hornatý charakter kultúrnej krajiny a nedostatok kapitálu. Na zvážanie úrody sa používali vozy s konským poľahom. Bohatí vinohradníci s rozlohou 5 a viac ha viníc začali ako prví na konci 30. rokov využívať na prípravu pôdy pred novými výsadbami parné pluhy. Aby sa umožnil vstup do viníc prvým traktorom, ktoré by nahradili ručné hlboké jarné kopanie pôdy vidlami, začínajú sa cez 2. svetovú vojnu, ale najviac po jej skončení, husté výsadby preriedovať vytatím každého druhého radu. Zároveň sa objavujú prvé rozsiahlejšie pokusy zanechať staré pestovanie viniča *na hlavu* a prejsť na jeho *vysoké vedenie* na drôtenkách, prispôsobené na mechanizované obrábanie.

Konzervačným prvkom vo vzťahu k technickej modernizácii bol tiež fakt, že tu jestvoval a udržoval sa systém využívania námezdnej sily vinohradníckeho robotníctva. Pravidelne sem sezónne prichádzali robotníci z okolitých dedín, ale aj zo vzdialených severnejších oblastí západného Slovenska, predovšetkým v čase nárazových prác cezoberačky a letné *zelené roboty* (vyplievanie a viazanie letorastov). Na denné najímanie potrebu sôl dopĺňali miestni robotníci bez pôdy alebo aj drobní vinohradníci, ktorí po obrobení vlastných výmer pracovali za mzdu u bohatších ako *tovarichári*. Samotné vlastníctvo vinice nezarúčovalo rodine živobytie – vinič bol treba starostlivo obrábať, dospelované hrozno spracovať na víno a produkt speňažiť. Tí, ktorých výmery presahovali možnosť rodiny obrobiť ich vlastnými rukami, najímalu sezónne robotníkov, ktorí sa vyplácali v peniazoch.

Variantov na organizáciu prác v rodine bolo v meste toľko, koľko majetkových podskupín a koľko spôsobov prepojenia vinohradníctva s inými druhmi obživy jestvovalo v jednotlivých malých podskupinách. V Modre mnohí vinohradníci nemali iné polia, mnohí sa však venovali aj pestovaniu obilní, zeleniny a krmovín i chovu dobytku. Navyše v meste bolo rozvinuté množstvo špecializovaných remesiel na výrobu náradia, nádob na zber, spracovanie a uskladnenie vína, na prípravu drevených vinohradníckych kolov a pod. Fakt, že vo vinohradníckom prostredí nejestvoval systém samozásobiteľstva potravinami, znamenal u vinohradníkov-neroľníkov potrebu ich celoročného nákupu za peniaze získané predajom vína alebo za vykonanú prácu u iných vinohradníkov, v obchodoch či na trhu.

Z obcí okolo Modry prinášali roľníci do mesta vajíčka, smotanu, tvaroh, ovocie, zeleninu, hydinu a pod., ostatné potraviny a mäso sa nakupovali v obchodoch. Aby nemuseli všetko kupovať, využívali menší vinohradníci nevysadené plochy a medzery vo vinohradoch na vysádzanie jahôd a strukovín, do viníc alebo na ich okraje sa vysádzali aj ovocné stromy, najčastejšie broskyne a orechy.

Niektoří vinohradníci v meste žili iba z predaja vlastného vína, niektoří boli živnostníci, remeselníci a súčasne vinohradníci, niektoří pracovali v továrnach v Bratislave a popri tom obrábali malé výmery a pod. Už hektár vlastného vinohradu stačil rodine s dvoma či troma deťmi na vyžitie, avšak už tretina hektárovej výmery vyžadovala nárazovo viac rúk na odborné práce. Lokalizáciu viníc v hornatom teréne obklopujúcim mesto určovali chotárne názvy, jedna rodina mala spravidla svoje pozemky roztrúsené na viacerých miestach.⁸

Otcovia rodín, ich manželky a dospelé deti vykonávali celoročne všetky práce vo vinohradoch, odborné úkony, štepenie a prípravu materiálu na výsadbu robili iba muži. Všetok čas a jeho organizácia v rámci rodiny boli podriadené vinohradníctvu, v lete predovšetkým často celodenným práciam mimo domu. Ženy sa starali o domácnosť, varenie a starostlivosť o dom si gazdiné delili s dospevajúcimi dcérami tak, aby bolo vždy čo najviac rúk k dispozícii vo vinohrade. Ak rodina mala viac vinohradov, často spoločne s rodinou bývali aj slobodní starší súrodenci, ktorí v čase nárazových prác opatruvali deti, varili pre všetkých a pod. Malé deti často zostávali samé zatvorené v dome aj väčšiu časť dňa, kým ich rodičia boli v práci, najmä v čase predjarného strihania viníc, keď bolo ešte chladné mrázivé počasie. Staršie boli zapájané do pomocných prác – trhali burinu pod viničom pri letných okopávkach, vynášali vystrihané letorasty na okraj viníc, pomáhali pri okopávaní motykom niektorému z dospelých. Rodičia určili, akú časť majú deti urobiť, potom mohli ísť domov, alebo sa hrali s ostatnými deťmi pri vinohradoch. Odborné práce, najmä rez viniča, sa s postupujúcim vekom učili od rodičov, s pribúdaním fyzickej sily ich zapájali aj do fažkých robôt. Školopovinné deti pomáhali pri jednotlivých druhoch prác každodenne - po skončení vyučovania si doma spravidla našli odkaz, kam majú prísť. Vzali si potrebné náradie a bicyklom alebo pešo odišli do vinice, kde sa práve robilo, a do večera pracovali s rodičmi.

Ak rodina sezónne najímalala na nárazové práce robotníkov, mali často v meste dohodnutých tovarichárov, ženy či mužov, ktorých platili peniazmi. Dochádzajúcich ubytovávali na týždeň či dva v upravených hospodárskych priestoroch, kde si sami varili, alebo sa im o stravu starala gazdiná a odpočítavala tieto výdavky zo mzdy. Náradie mali rodiny doma pre toľko robotníkov, kolikých spravidla potrebovali, k mzdze patrilo aj presne určené množstvo vína, ktoré robotníci dostávali priamo vo vinici pri oddychu. Za mužské boli považované fažké práce – príprava pôdy na novú výсадbu, jarné kopanie, roznášanie hnoja, postrekovanie a nosenie hrozna prioberačkách. Ženskou prácou bolo vylamovanie a uväzovanie letorastov. Hoci na vlastných rodinných vinohradoch robili ženy spravidla všetky práce, pri najímaní sa zohľadňovalo vyššie spomenuté delenie prác. Bola určená a všeobecne známa aj približná výška mzdy robotníka či robotníčky pri jednotlivých prácach, špeciálne sa podľa výkonu posudzovalo vyplácanie mladého nedospelého robotníka, ak najatým ženám pomáhali pri tovarichu menšie deti, mzdu nedostávali. Ak si robotníčka brala do vinice aj maličké dieťa (najčastejšie tak robili sezónárky, ktoré v rodinách dobre poznali už viac rokov) a nestíhala pracovať zarovno s ostatnými, prácu, za ktorú dostala mzdu, musela sama dokončiť v nadstavenom čase po odchode ostatných z vinice.

Rodiny vinohradníkov v Modre sa až do konca 2. svetovej vojny snažili udržať dospelé deti ako pracovnú silu, chudobnejší neinvestovali do ich vyššieho vzdelania, naopak, považovali „vyučenie“ sa vinohradníckej odbornosti v škole za zbytočné. Hoci v meste od

20. rokov 20. storočia pôsobila stredná vinohradnícka škola a významní lokálni reprezentanti vinohradníkov proklamovali záujem o jej úroveň, podnecovali členov svojej skupiny, aby tam dávali svoje deti študovať v záujme pozdvihnutia úrovne odvetvia, výskumy ukazujú, že postoj drobných vinohradníkov sa zásadne nemenil. Vedomosti a zručnosti, ktoré patrili k vinohradníctvu, odovzdali rodičia deťom sami, pri vydaji či ženbe spravidla nová rodina dostala od rodičov aj vinohrad ako základ na rodinné hospodárenie.

Na zabehnutej organizácii prác sa zúčastňovala celá rodina: deti sa zoznamovali nielen s vinohradníckymi pracovnými návykmi a vinárskymi výrobnými postupmi, ale aj so vzťahmi medzi zamestnávateľmi a robotníkmi, producentmi a obchodníkmi. Zdieľali s rodičmi obavy pred nepriazňou počasia a neúrodou, osvojovali si starostlivosť o čistotu pivníc, o kvalite vyrobeného vína a jeho výhodný predaj, spoločne sa tešili z ukončenia operačiek a pripravovali s gazdinami slávnostný „oldomáš“ po zvezení úrody do pivníc. Prirodzene si osvojovali nepísané pravidlá, ktoré vychádzali zo záujmov všetkých vinohradníkov v meste orientovaných na zisk – zabezpečenie dozrievajúcich viníc pred krádežou a snaha o dobrú povest produktu. Úspech vo vinohradníctve vyžadoval aj obozretné a v čase hospodárskych či klimatických výkyvov rozumné narábanie s majetkom – hovorilo sa, že rodina vinohradníka, aby sa cítila prinajmenšom zabezpečená a schopná ekonomickej reprodukcie, musela mať v každommomente jednu úrodu vo vinici, jednu v pivnici a tretiu v banke. Mala byť pripravená finančne prekonať minimálne jeden neúrodný rok, v čase začatia prác vo vinici musela mať k dispozícii hotovosť na zaplatenie miezd robotníkov, musela mať vlastné obchodné kontakty, aby včas a za dobrú cenu speňažila úrodu.

Bohatí modranskí vinohradníci s výmerami nad 3 ha (čo bolo na začiatku storočia 7-8 starých modranských rodov, ku ktorým pribudli do 2. svetovej vojny aj viaceré rodiny podnikateľsky schopných príslušníkov), organizovali prácu vo viniciach a v pivničach a venovali sa často súčasne aj veľkoobchodu. Niektorí mali aj vlastné vinárne vo veľkých mestách Slovenska a Čiech. Sami vo viniciach spravidla nepracovali, zamestnávali trvalo odborné sily na najímanie robotníctva a spracovanie a ošetrovanie dorobeného vína, na predaj vína a pod. V takom prípade organizácia rodinného života menej alebo vôbec neodrážala celoročný kolobeh prác. Deti z bohatších rodín mali jednoznačne väčšie možnosti na odchod za vzdelaním ako v rodinách stredných a malých vinohradníkov.

Rodina a spoločenstvo mesta

Prepojenie rodiny vinohradníka so spoločenstvom mesta zabezpečovala okrem každodennej komunikácie s ostatným obyvateľstvom aj komunikácia na úrovni vinohradníckeho spolku. Bol formálnou pôdou na stretnutie sa vinohradníkov a súčasne ich reprezentantom smerom k mestu.

Spolok vinohradníkov v Modre, existujúci od roku 1896, bol až do jeho rozpustenia z rozhodnutia štátu v roku 1953 formálnym stavovským združením s členstvom rovnako diferencovaným ako samotná skupina vinohradníkov.⁹ Všetci členovia spoločne pocíťovali potrebu existencie spolku ako stavovského reprezentanta, záštity a platformy na spoločné riešenie problémov. Spoločný pre všetkých vinohradníkov bol záujem o rozširovanie odborných vedomostí, ochranu viníc pred krádežou a chorobami, organizovanie nákupu, dovozu a rozdeľovania chemických ochranných prostriedkov, organizovanie predaja vína v malom vo viechach i reklamné aktivity.

Clenovia sa stretávali najčastejšie v požičanej sále niektorého hostinca na každoročných valných zhromaždeniach, výbor spolku zasadal a operatívne riešil potrebné záležitosti niekoľkokrát ročne, v prípade potreby prostredníctvom spolkového sluhu komunikoval

s členmi písomne. Spolok zastupoval vinohradníkov v rokovaniah s predstaviteľmi mesta, ktorému vinohradníci odvádzali dane. Prostredníctvom mestskej rady mesto zabezpečovalo dohľad nad všetkými vinohradníckymi záležitosťami a dodržiavaním pravidiel pri starostlivosti o vinice. Mestskí celoroční hájnici i sezónni hájnici, menovaní na obdobie dozrievania hrozna, boli riadení a pri službe prísne kontrolovaní mestským peregom. Ten predstavoval záruku, že mesto chráni majetok vinohradníkov pred poškodením a dozrievajúcu úrodu pred krádežou. Mesto prostredníctvom svojho hospodára zodpovedalo za údržbu ciest vo viničnom chotári, organizovalo výrobu a predaj viničných kolov z mestských lesov.

Vinohradnícky spolok bol priestorom na šírenie vedomostí, ktoré vinohradníci potrebovali ako výrobcovia produktu určeného na trh, aj rád v právnych a praktických otázkach, s ktorými sa stretávali ako zamestnávatelia robotníkov. Spolok organizoval odborné kurzy a prednášky, účasť na výstavách. Vzájomný kontakt na pôde spolku bol dôležitý, aby v prípade stále sa meniacich podmienok mohli vystupovať všetci jednotne v prospech celej skupiny. Vinohradníci sami volili svojich reprezentantov a vyberali ich podľa dobrej povesti a prestíže v meste. Cielene usilovali o zastúpenie svojich členov v zastupiteľstve mesta cez aktivitu vo vplyvných politických stranach a svojich funkcionárov delegovali do nadlokálnych a celoštátnych vinohradníckych združení. Tieto spoločné aktivity vinohradníkov stmeľovali, nevylučovali však ich vzájomne konkurenčné vzťahy na trhu. Prostredníctvom spolku pestovali a navonok manifestovali jednotu a spoločný záujem, smerom do vnútra spolok ako reprezentant skupiny od jednotlivca vyžadoval pracovitosť, čestnosť, otvorenosť a súťaživosť v obchode.

Kedže členmi spolku boli otcovia vinohradníckych rodín, informácie z tejto platformy prenikali prirodzenou cestou do rodinného prostredia. Možnosť osvojovať si záujmy skupiny i stratégie, ktoré boli zvolené na dosiahnutie kolektívnych cieľov, získaval široký okruh osôb.

Záver

Črty rodinného života v prostredí vinohradníckeho mesta ukazujú, nakoľko bolo práve vinohradníctvo referenčným rámcom a uzlovým bodom prepojenia sféry rodiny ako malej skupiny s lokálnym dianím. Vinohradníctvo je vzhľadom na jeho historickú previazanosť s dianím v meste potrebné vnímať nie ako všeobecne platný ekonomický rámec, ale ako v istom zmysle „nadčasové“ sociálne diferenciačné pole vzťahov, akýsi kolektívne zdieľaný svet hodnôt. Ak aj nie je existenčne určujúci pre väčšinu, pretrváva v podobe vzoru a nadobúda symbolickú hodnotu, jednak pre súdržnosť či duchovnú spriaznenosť členov skupiny, jednak pre istú historickú kontinuitu spoločenstva a autostereotypnú definíciu mesta. V tomto zmysle vystupujú funkcie a hodnotový svet rodín vinohradníkov ako hypoteticky prenášané aj na iné rodiny v meste, ktoré súce nežili výlučne z pestovania viniča a predaja dorobeného vína, ale venovali sa vinohradníctvu popri inom spôsobe obživy.

Aj v neskorších obdobiach, ktoré nie sú predmetom tohto príspevku, sa vonkajšie zásahy do stability spoločenstva v miestnom diskurze tlmočili a tlmočia cez vinohradníctvo. Ide napríklad o konfiškácie nemeckého majetku po 2. svetovej vojne, poštátnenie pôdy a zákaz podnikania po roku 1948, politické prenasledovanie súkromníkov a násilné združstevňovanie, ako aj po roku 1989 reštitúcie a priebeh transformačného procesu. Preto je, nazdávam sa, možné uplatniť pri snahe o postihnutie sociálnej logiky a historickej kontinuity spoločenstva takýto aspekt štúdia rodiny.

POZNÁMKY

- 1 Príspevok vznikol v rámci plnenia cieľov projektu VEGA č. 2/5104/25 *Miestny a regionálny rozvoj v kontexte európskej integrácie*, riešeného v Ústave etnológie SAV v Bratislave v rokoch 2005-2007.
- 2 Dokladá to nielen stredoeurópska historická komparácia, ale aj analýza zachovaných a starých názvov chotárnych častí v jednotlivých oblastiach Slovenska. Bližšie pozri: KAZIMÍR 1986: 10.
- 3 Pri súhrne historických aspektov vinohradníctva čerpá táto časť štúdie z práce Štefana Kazimíra: Pestovanie viniča a produkcia vína na Slovensku v minulosti. Prináša podrobný rozbor právnych aspektov feudálneho vinohradníctva na Slovensku (podľa zachovaných písomných dokumentov) a jeho ekonomicko-sociálnych podmienok (opiera sa o analýzu písomnosti súpisového charakteru) (KAZIMÍR, 1986: 19 a n.).
- 4 Za vinohradníka v pravom zmysle sa považuje ten, kto nemá iný zdroj príjmov ako z vinohradov. Historický výskum dokladá v celoslovenských reláciách, že v skutočnosti väčšina vinohradníkov boli aj držiteľmi ornej pôdy, a najmä v mestách sa vinohradníctvu venovali početní remeselníci, obchodníci a iné profesie. Vinohradníctvo bolo teda bud' druhým zamestnaním a príjmy z neho boli doplnkom, alebo bolo základom príjmu rodiny, ktorý sa dopĺňal z inej činnosti. U velkej väčšiny roľníkov, ktorí sa venovali aj roľníctvu, však príjem z predaja vína bol základom ich peňažných príjmov (podrobnejšie pozri: KAZIMÍR 1986: 21).
- 5 K analýze historických, ekonomických, sociálnych a kultúrnych charakteristík mesta Modra a východisku definovania mestských vinohradníkov ako sociálnej skupiny v prvej polovici 20. storočia pre potreby etnologickej analýzy pozri bližšie prácu: POPELKOVÁ 1999.
- 6 Túto otázkou nastoluje analogicky aj rakúska sociálna história v súvislosti s vinohradníctvom v okolí mesta Viedeň (MITTERAUER 1986: 226).
- 7 Podľa archívneho prameňa sa tu ešte v priebehu roka 1939 najímal robotníci na nasledujúce ručné práce: strihanie vinice, prvé kopanie, zatíkanie kolov, vyplievanie letorastov, viazanie letorastov, druhé kopanie, striekanie liadkom, oberačkové práce, vozenie, vynášanie a roznášanie hnoja. (Štátny okresný archív Pezinok v Modre; Fond: Obvodný notársky úrad Modra 1939, škat. 45, inv. číslo 1598/39.)
- 8 Zdokumentovaných je viac ako sto názvov viníc v chotári Modry, ktorých praktická znalosť sa udržiavała neustálym používaním. Veľká časť z nich má nemeckú podobu, čo odkazuje na už spomenuté stredoveké nemecké kolonizácie mesta a ich prepojenie s tunajším obyvateľstvom. (Štátny okresný archív Pezinok v Modre; Modra. Nedatovaný archívny dokument - strojopis spomienok Alexandra Jaromíra Krajca, učiteľa z Modry, narodeného koncom 19. stor.)
- 9 Podľa zápisnice z porady vedenej mešťanostom Modry Pálom Borutom pri príležitosti založenia spolku A Modori bortermelők egyesületének jegyzökönyve z 22. 11. 1896 sa do spolku riehlásilo 390 vinohradníkov. Koľko ich bolo v spolku združených po vyše 60 rokoch existencie nemožno presne určiť, neuvádzá ho ani posledná zachovaná zápisnica zo 17. 5. 1952 (Štátny okresný archív Pezinok v Modre; Fond: Spolok vinohradníkov v Modre 1896-1920; Vinohradnícky spolok v Modre 1921-1952).

Pramene

- Materiál z terénneho výskumu Popelková, K.: Rozhovory s vinohradníkmi v meste Modra počas výskumov v rokoch 1997-1998 a 2003; rozhovory s pracovníkmi mestského úradu v roku 2003. Archív autorky, 1998, 2003, nestránkované.

- Materiál z archívneho výskumu: *Mestskí vinohradníci ako skupina v organizme medzi vojnového mesta (Modra, 1. polovica 20. storočia)*. 110 rkp. str. Archív textov Ústavu etnológie SAV v Bratislave, 1997, inv. číslo. 1408.
- Materiál z archívneho výskumu: *Vinohradníci v sociálnej štruktúre mesta Modra v 20. storočí* (Výskumná správa, časť I – archívny výskum). Archív autorky, 2003, 69 str.

LITERATÚRA

- BOTÍKOVÁ, M. a kol.: *Tradície slovenskej rodiny*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, 1997.
- DRÁBIKOVÁ, E.: *Človek vo vinici*. Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry. 17. zv. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, 1989.
- KAHOUN, K.: Stavebný vývoj západoslovenských vinohradníckych miest. In: *Pamiatky a múzeá*, 7, 1958, s. 105-118.
- KAHOUNOVÁ, E.: Vinohradníctvo Malých Karpát. In: *Slovenský národopis*, 8, 1960, s. 3-72.
- KAHOUNOVÁ, E.: Spoločensko-ekonomicke podmienky vývinu vinohradníctva na západnom a strednom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 15, 1967, s. 503-554.
- KAHOUNOVÁ, E.: *Ludové vinohradnícke stavby a lisy*. Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry. 5. zv. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, 1969.
- KAHOUNOVÁ, E.: Viničné právo na západnom Slovensku a jeho vplyv na spoločenskú kultúru vinohradníkov. In: *Slovenský národopis*, roč. 18, 1970, č. 4, s. 595-626.
- KANNONIER, R. – KONRAD, H.: Eliten, Konflikte und Symbole. In: *Urbane Eliten und Kulturelle Wandel*. Bologna-Linz-Leipzig-Ljubljana (ed.: Gerbel/Kannonier/Konrad/Körner/Uhl), Studien zur Gesellschafts- und Kulturgeschichte, 9, 1996, s. 7-16.
- KAZIMÍR, Š.: *Pestovanie viniča a produkcia vína na Slovensku*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, 1986.
- LEHOTSKÁ, D.: *Dejiny Modry 1158-1958*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, 1961.
- LIPTÁK, L.: Zmeny elít v meštianskej spoločnosti na Slovensku v prvej tretine 20. storočia. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989* (ed. Mannová, E.), Bratislava: AEP, 1998, s. 59-70.
- MACHAJDÍKOVÁ, M.: Family in a Small Viticulture Town in the Small Carpathian Region. In: *Nové perspektívy v sociálnych vedách a historická antropológia/New Perspectives in Social Science and Historical Anthropology/Neue Perspektiven in sozialen Wissenschaften und Historische Anthropologie*: Zborník z konferencie (eds.: Botíková, M., Herzánová, L.), Bratislava: Danubiaservis, 2003, s. 52-64.
- MANNOVÁ, E.: Podmienky vývoja meštianskych vrstiev na Slovensku v 20. storočí. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989* (ed. Mannová, E.), Bratislava: AEP, 1998, s. 9 -15.
- MITTERAUER, M.: Formen ländlicher Familienwirtschaft. Historische Ökotypen und familiale Arbeitsorganisation im österreichischen Raum. In: *Familienstruktur und Arbeitsorganisation im ländlichen Gesellschaften*, Wien, 1986, s. 185-323.
- POPELKOVÁ, K.: Mestskí vinohradníci ako sociálna skupina (K otázke štúdia prvkov agrárneho charakteru kultúry mesta na Slovensku). In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennej živote* (eds.: Salner, P., Beňušková, Z.), Bratislava : ÚEt SAV a Zing Print, 1999, s. 115-130.
- SUPPAN, A.: Sozialstruktur und Gesellschaft im Donauraum zwischen der beiden Weltkriegen: Ein Vergleich zwischen der Tschechoslowakei, Ungarn, Österreich und Jugoslawien. In: *East European Quarterly*, XXIV, 1990, No. 2, s. 247-273.

POZNÁMKY

- 1 Príspevok vznikol v rámci plnenia cieľov projektu VEGA č. 2/5104/25 *Miestny a regionálny rozvoj v kontexte európskej integrácie*, riešeného v Ústave etnológie SAV v Bratislave v rokoch 2005-2007.
- 2 Dokladá to nielen stredoeurópska historická komparácia, ale aj analýza zachovaných a starých názvov chotárných častí v jednotlivých oblastiach Slovenska. Bližšie pozri: KAZIMÍR 1986: 10.
- 3 Pri súhrne historických aspektov vinohradníctva čerpá táto časť štúdie z práce Štefana Kazimíra: Pestovanie viniča a produkcia vína na Slovensku v minulosti. Prináša podrobnejší rozbor právnych aspektov feudálneho vinohradníctva na Slovensku (podľa zachovaných písomných dokumentov) a jeho ekonomicko-sociálnych podmienok (opiera sa o analýzu písomností súpisového charakteru) (KAZIMÍR, 1986: 19 a n.).
- 4 Za vinohradníka v pravom zmysle sa považuje ten, kto nemá iný zdroj príjmov ako z vinohradov. Historický výskum dokladá v celoslovenských reláciách, že v skutočnosti väčšina vinohradníkov boli aj držiteľmi ornej pôdy, a najmä v mestách sa vinohradníctvu venovali početní remeselníci, obchodníci a iné profesie. Vinohradníctvo bolo teda bud' druhým zamestnaním a príjmy z neho boli doplnkom, alebo bolo základom príjmu rodiny, ktorý sa dopĺňal z inej činnosti. U veľkej väčšiny roľníkov, ktorí sa venovali aj roľníctvu, však príjem z predaja vína bol základom ich peňažných príjmov (podrobnejšie pozri: KAZIMÍR 1986: 21).
- 5 K analýze historických, ekonomických, sociálnych a kultúrnych charakteristík mesta Modra a východisku definovania mestských vinohradníkov ako sociálnej skupiny v prvej polovici 20. storočia pre potreby etnologickej analýzy pozri bližšie prácu: POPELKOVÁ 1999.
- 6 Túto otázkou nastoluje analogicky aj rakúska sociálna história v súvislosti s vinohradníctvom v okolí mesta Viedeň (MITTERAUER 1986: 226).
- 7 Podľa archívneho prameňa sa tu ešte v priebehu roka 1939 najímal robotníci na nasledujúce ručné práce: strihanie vinice, prvé kopanie, zatíkanie kolov, vyplievanie letorastov, viazanie letorastov, druhé kopanie, striekanie liadkom, oberačkové práce, vozenie, vynášanie a roznašanie hnoja. (Štátny okresný archív Pezinok v Modre; Fond: Obvodný notársky úrad Modra 1939, škat. 45, inv. číslo 1598/39.)
- 8 Zdokumentovaných je viac ako sto názvov vinic v chotári Modry, ktorých praktická znalosť sa udržiavała neustálym používaním. Veľká časť z nich má nemeckú podobu, čo odkazuje na už spomenuté stredoveké nemecké kolonizácie mesta a ich prepojenie s tunajším obyvateľstvom. (Štátny okresný archív Pezinok v Modre; Modra. Nedatovaný archívny dokument - strojopis spomienok Alexandra Jaromíra Krajca, učiteľa z Modry, narodeného koncom 19. stor.)
- 9 Podľa zápisnice z porady vedenej mešťanostom Modry Pálom Borutom pri príležitosti založenia spolku A Modori bortermelők egyesületének jegyzökönyve z 22. 11. 1896 sa do spolku riehlásilo 390 vinohradníkov. Koľko ich bolo v spolku združených po vyše 60 rokoch existencie nemožno presne určiť, neuvádzajú ho ani posledná zachovaná zápisnica zo 17. 5. 1952 (Štátny okresný archív Pezinok v Modre; Fond: Spolok vinohradníkov v Modre 1896-1920; Vinohradnícky spolok v Modre 1921-1952).

Pramene

- Materiál z terénneho výskumu Popelková, K.: Rozhovory s vinohradníkmi v meste Modra počas výskumov v rokoch 1997-1998 a 2003; rozhovory s pracovníkmi mestského úradu v roku 2003. Archív autorky, 1998, 2003, nestránkované.

- Materiál z archívneho výskumu: *Mestskí vinohradníci ako skupina v organizme medzi vojnového mesta (Modra, 1. polovica 20. storočia)*. 110 rkp. str. Archív textov Ústavu etnológie SAV v Bratislave, 1997, inv. číslo. 1408.
- Materiál z archívneho výskumu: *Vinohradníci v sociálnej štruktúre mesta Modra v 20. storočí* (Výskumná správa, časť I – archívny výskum). Archív autorky, 2003, 69 str.

LITERATÚRA

- BOTÍKOVÁ, M. a kol.: *Tradície slovenskej rodiny*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, 1997.
- DRÁBIKOVÁ, E.: *Človek vo vinici*. Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry. 17. zv. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, 1989.
- KAHOUN, K.: Stavebný vývoj západoslovenských vinohradníckych miest. In: *Pamiatky a múzeá*, 7, 1958, s. 105-118.
- KAHOUNOVÁ, E.: Vinohradníctvo Malých Karpát. In: *Slovenský národopis*, 8, 1960, s. 3-72.
- KAHOUNOVÁ, E.: Spoločensko-ekonomicke podmienky vývinu vinohradníctva na západnom a strednom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 15, 1967, s. 503-554.
- KAHOUNOVÁ, E.: *Ludové vinohradnícke stavby a lisy*. Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry. 5. zv. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, 1969.
- KAHOUNOVÁ, E.: Viničné právo na západnom Slovensku a jeho vplyv na spoločenskú kultúru vinohradníkov. In: *Slovenský národopis*, roč. 18, 1970, č. 4, s. 595-626.
- KANNONIER, R. – KONRAD, H.: Eliten, Konflikte und Symbole. In: *Urbane Eliten und Kulturelle Wandel*. Bologna-Linz-Leipzig-Ljubljana (ed.: Gerbel/Kannonier/Konrad/Körner/Uhl), Studien zur Gesellschafts- und Kulturgeschichte, 9, 1996, s. 7-16.
- KAZIMÍR, Š.: *Pestovanie viniča a producia vína na Slovensku*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, 1986.
- LEHOTSKÁ, D.: *Dejiny Modry 1158-1958*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, 1961.
- LIPTÁK, L.: Zmeny elít v meštianskej spoločnosti na Slovensku v prvej tretine 20. storočia. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989* (ed. Mannová, E.), Bratislava: AEP, 1998, s. 59-70.
- MACHAJDÍKOVÁ, M.: Family in a Small Viticulture Town in the Small Carpathian Region. In: *Nové perspektívy v sociálnych vedách a historická antropológia/New Perspectives in Social Science and Historical Anthropology/Neue Perspektiven in sozialen Wissenschaften und Historische Anthropologie*: Zborník z konferencie (eds.: Botíková, M., Herzánová, L.), Bratislava: Danubiaservis, 2003, s. 52-64.
- MANNOVÁ, E.: Podmienky vývoja meštianskych vrstiev na Slovensku v 20. storočí. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989* (ed. Mannová, E.), Bratislava: AEP, 1998, s. 9 -15.
- MITTERAUER, M.: Formen ländlicher Familienwirtschaft. Historische Ökotypen und familiale Arbeitsorganisation im österreichischen Raum. In: *Familienstruktur und Arbeitsorganisation im ländlichen Gesellschaften*, Wien, 1986, s. 185-323.
- POPELKOVÁ, K.: Mestskí vinohradníci ako sociálna skupina (K otázke štúdia prvkov agrárneho charakteru kultúry mesta na Slovensku). In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennej živote* (eds.: Salner, P., Beňušková, Z.), Bratislava : ÚEt SAV a Zing Print, 1999, s. 115-130.
- SUPPAN, A.: Sozialstruktur und Gesellschaft im Donauraum zwischen der beiden Weltkriegen: Ein Vergleich zwischen der Tschechoslowakei, Ungarn, Österreich und Jugoslawien. In: *East European Quarterly*, XXIV, 1990, No. 2, s. 247-273.

**ETHNOLOGICAL ASPECTS OF THE STUDY OF FAMILY
IN THE WINE-GROWING ENVIRONMENT
(Modra, the first half of the 20th century)**

Summary

The features of family life in the wine-growing town show the extent to which wine-growing became the framework of reference as well as the key point in which the sphere of family, as a small group, got into contact with the local community. Due to the historical interconnection of wine-growing with the town life it is not to be considered as a generally valid economic framework; in contrast, it should be viewed as a "by-time-unlimited" social and differential field of relations, a collectively shared world of values. Even though it is not specific for the existence of the majority, it is maintained as a pattern and thus acquires a symbolic value. On the one hand, it is due either to the cohesion or spiritual closeness of the members of the group and, on the other, to historic continuity of the community and auto-stereotypical definition of town. In this sense, functions and values of the family world of wine-growers stand out as hypothetically applied onto other families in town that were not dependent on wine-growing and vine-selling but pursued them as a complementary activity to some way of earning the living.

Even at later periods, which are not part of the contribution, encroaches upon the stability of the community have always been related in the local discourse via wine-growing. To clarify this it is possible to mention the confiscation of German property after WWII, nationalization of land and the prohibition of private enterprising after 1948, political persecution of private entrepreneurs and enforced collectivization; after 1989 there are then the restitutions of property and the economic transformation processes. In the light of these facts, the writer claims that it is generally acceptable to adopt such an aspect in the study of family in order to comprehend the social logic and historical continuity of the community.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka:
PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:
PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Mgr. Tatiana Podolinská, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Ľubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyivicsán Anna, Dr. hab. (MR), doc. Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist (ČR), prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Parková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, DrSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (ČR), PhDr. Miroslav Válka, PhD. (ČR)

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091

Rozšíruje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:
Slovak Academic Press, spol. s r.o. P.O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
e-mail: sap@sappress.sk

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 54, 2006, Number 4

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,
810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,
P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences
Année 54, 2006, No 4

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 54, 2006, Nr. 4

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49-616